

Jared Diamond. Rozvrat: jak se národy vyrovnávaly s krizemi. Jan Melvil publishing 2020, překlad Zdeněk Urban, 408 stran, obrazová příloha, věcný rejstřík, odkazy na další literaturu.

Ivana Holzbachová

Takhle to dopadá. Chtěla jsem napsat recenzi, ale vybrala jsem si knihu, o níž recenzi napsat nemohu. Nicméně chtěla bych na knihu a jejího autora upozornit.

Jared Diamond se narodil v roce 1934 v Bostonu. Pochází ze židovské rodiny (to je pro jeho osudy a zájmy důležité) a je to mnohostranný vědec (profesor geografie a fyziologie na Kalifornské univerzitě) a spisovatel, nositel Pulitzerovy ceny za literaturu faktu. Napočítala jsem šest knih, které vyšly v češtině a už podle názvů lze poznat jejich popularizační charakter. I kniha, která mne zaujala před několika lety – *Kolaps: proč společnosti zanikají a přetrvávají* –, vyšla sice v nakladatelství Academia, ale v popularizační edici Galileo (2008). Letos se objevila jeho kniha *Rozvrat... a já se domnívala, že bude na Kolaps... navazovat*. Svým způsobem jsem se nemýlila. Zatímco se *Kolaps...* týká zmizelých nebo rozpadlých společností, tedy krizí opravdu obrovského rozměru, *Rozvrat...* se zabývá krizemi menšími; závěř této knihy však míří i na možné krize globálního rozměru.

Co mne zaujalo na druhý pohled, je osobní tón, jakým Diamond píše. Zabývá se společnostmi, které většinou navštívil, případně kde služebně pobýval po několika let a jejichž jazyk zná. Dovídáme se i některé osobní věci z jeho života. Na druhé straně však používá velké množství vědeckých pramenů a literatury.

V recenzi obvykle její autor promluví o všech kapitolách, poukáže na klady a zápory knihy a nakonec vynese nějaké hodnocení. Nejméně polovinu z toho nemohu a nechci dělat. Kniha mi to nedovolí. Diamond podává stručnou historii několika států a na základě jejího posouzení vyvozuje důsledky týkající se daných konfliktů. Jsem sice vzděláním historička, ale neznám detaily. Těmi sice Diamond taky moc nehýří, ale prostudovat dějiny určitých epoch v Indočíně, Japonsku nebo Finsku vyžaduje mnohaletou práci. Diamond na to čas měl, protože v oněch zemích žil a měl zprávy také od místních obyvatel. Tyto podmínky nemám, a navíc mne více zajímají Diamondovy úvahy, které na svých (pro mne ne dobře kontrolovatelných) údajích staví. Chtěla bych proto jen krátce upozornit na faktický obsah knihy, zastavit se u metody a během toho položit autorovi i pár otázek.

Kniha má tři části: „Část I: Jednotlivci“, „Část II: Národy: Minulé krize“ a „Část III: Národy a svět: Dnešní krize“.

První část nám musí připomenout, že Diamond učí nejen geografii, ale i fyziologii (o jeho dalších zájmech nemluví). Zdá se, že ho kromě fyziologie zaujala i psychologie, a proto vysvětluje krize (i společenské) na základě krize jednotlivce. A to dokonce na příkladu jedné z krizí, které prožíval on sám. Na tomto základě pak formuluje dvanáct bodů, na nichž záleží,

jak daná krize skončí, a tyto body pak s malými odchylkami aplikuje i na národy.

Jde o těchto dvanáct bodů: 1. Přiznání, že prožíváme krizi; 2. přijetí osobní odpovědnosti za to, že s tím něco uděláme; 3. vymezení problémů vyžadujících řešení a rozhodnutí o tom, které hodnoty mají být zachovány; 4. získání materiální a emocionální pomoci od druhých; 5. použití jiných lidí jako vzoru pro řešení problému; 6. síla ega; 7. poctivé sebehodnocení; 8. zkušenosti z předchozích osobních krizí; 9. trpělivost; 10. pružná osobnost; 11. základní hodnoty jednotlivce; 12. nezávislost na osobních omezeních.

Protože se národy tvoří z jednotlivců, které nelze oddělit od společné kultury, domnívá se Diamond, že s určitými změnami by tato kritéria mohla být použita i pro národy. Potíže vidí hlavně v bodě šest (ego je nahrazeno národní identitou), deset (zvláště pružnost národa může být podmíněna situačně) a jedenáct (jak definovat národní hodnoty?). Kromě toho se národy stýkají se skutečnostmi a otázkami, které se netýkají jednotlivců: klíčová je role politiky a ekonomiky, institucí, národních vůdců, skupinového rozhodování, problém evoluce a revoluce a toho, zda jsou změny na národní úrovni zaváděny programově nebo nahodile.

V této souvislosti by mne zajímala Diamondova definice národa a jeho vztahu ke státu. Diamond se jí sice místy zabývá, ale jakožto člene národa, který měl s tímto vztahem nemalé potíže, mi to nestačí.

V dalších dvou oddílech probírá Diamond krize, kterými procházely různé státy v minulosti (od 19. století po současnost) a srovnává je do značné míry podle kritérií uvedených výše. Některé státy se

v jeho rozbořech opakují a tím je jeho historický rozbor zajímavější.

V minulých krizích jde nejprve o válku Finska se Sovětským svazem. Vznik moderního Japonska (epocha Meidži) pak srovnává s tím, jakou katastrofu mu přinesla jeho účast na II. světové válce a konečků i s potížemi, s nimiž se potýká v současnosti. Dále se zabývá i historií Chile, které se považovalo za nejevropštější stát v Latinské Americe a pak prošlo krizemi spojenými s osobnostmi prezidentů Allendeho a Pinocheta. To Indonésie vznikla jako stát až v polovině dvacátého století; i zde spojuje Diamond její osudy s postavami jejich vůdců Sukarna a Suharta. Německo se muselo nejprve vzpamatovat ze dvou světových válek, na jejichž vzniku mělo velký podíl, a pak v době „otevření“ za prezidenta Brandta překonat některé pozůstatky své minulosti – a především o ní vůbec začít mluvit. A konečně Austrálie – ta vznikla jako bílý britský stát a teprve v současnosti se stala různobarevnou a zpochybňuje své vztahy k Velké Británii. (Uvítala bych, kdyby se Diamond více zabýval postavením původního obyvatelstva. Kromě odsouzení toho, jak s nimi bylo zacházeno v průběhu kolonizace Austrálie, se o nich nedovídáme téměř nic.)

Ve třetí části se pak Diamond zabývá nejdříve současným Japonskem a pak věnuje velký prostor problematice USA a jejich současnému pojetí demokracie, včetně rozdělení jejich občanů za působení prezidenta Trumpa (aniž padne – snad kromě předmluvy – jeho jméno).

V jedenácté kapitole („Co přinese budoucnost světu?“) a v „Epilogu“ („Poučení, otázky a výhledy“) pak přechází ke glo-

bálním problémům, z nichž vybírá čtyři: možnost jaderné války, globální změna klimatu, vyčerpání přírodních zdrojů a globální nerovnost životní úrovně (a spotřeby). Nebereme-li v úvahu první problém, kde Diamond pouze předpokládá, že ze dvou možností vzniku jaderného konfliktu – 1. válka mezi supervelmocemi a 2. použití jaderných zbraní teroristy – je pravděpodobnější druhý případ, lze jeho doporučení shrnout jako výzvu k analýze zdrojů, jimiž lidstvo disponuje, a k tomu, aby se uskovrnily především ty národy a státy, které v současné době mají nejvyšší životní úroveň a nejvíce vyčerpávají zdroje. Přitom nepočítá s fatálním zchudnutím obyvatelstva vyspělých států, spíše vyčítá občanům USA jejich plýtvavost a za vzor jim klade Evropu. Relativní zbohatnutí nejhudších národů by podle dosavadních zkušeností mohlo vést ke snížení porodnosti v těchto zemích. I kdyby se však podařilo toto, těžko budeme bojovat s klimatickými změnami, které Diamond dává do souvislosti s lidskou činností. Procesu, který už začal, se budeme muset spíš snažit přizpůsobit.

V „Epilogu“ Diamond v podstatě shrnuje své názory na vztah osobních krizí jednotlivce a krizí v národním měřítku. Tvrdí, že jeho názor na jejich podobnost se v podstatě potvrdil. Samozřejmě nikoli absolutně. V této souvislosti se šířeji zabývá otázkou role osobnosti v dějinách. Sám se kloní k názoru, že vzdor dnes oblíbenému mínění, že tato role je velmi malá, mají vůdčí politické osobnosti na osudy národů poměrně velký vliv. Děje se to především ve vypjatých dobách, tj. buď v nedemokratických společnostech, kde vůdcové mohou vládnout autokraticky,

a v demokratických společnostech tehdy, kdy společnost prožívá nějakou krizi, v níž je role parlamentu omezena.

Diamond svou knihu hodnotí jako první krůček na poli srovnávacích studií národních krizí, krůček, jenž je charakterizován malým počtem srovnávaných národů a použitím narativní metody. Navrhuje rozšíření počtu a nahodilosti vzorků a aplikaci důkladnější analýzy, která umožní i použití matematických metod. S tím vším lze souhlasit. Zároveň je tu ale vidět rozdíl mezi přístupem historika z povolání na jedné straně a člověka, který má sice obrovský rozhled po mnoha oborech, ale není ani historikem, ani sociologem. Matně si vzpomínám na knihu Miroslava Hrocha *Hledání souvislosti*, kterou jsem recenzovala před třemi lety.¹ Nechci být k Diamondovi nespravedlivá: Hroch chápal svou knihu jako shrnutí svého celoživotního díla, Diamond napsal tu svou jako jednu mezi mnoha jinými. Hrochovým metodologickým příkazem bylo hledání kořenů souvislostí, příčiny a důsledky historických procesů v rámci Evropy, a to v celém spektru faktorů, které ovlivňují dění ve společnosti a její historii. Diamond vychází metodologicky ze srovnání psychologických postupů při řešení konfliktů na jedné straně u jednotlivce, na druhé u společnosti. To je metoda, která byla používána v devatenáctém století a byla opuštěna jako nedostatečná. Na druhé straně však musím přiznat, že Diamond si klade jinou otázku než Hroch: Jde mu o to, jak se vyrovnat s krizemi, které se objevují v naší (často globální)

1 *Studia philosophica*. 2018, 65(1-2), s. 127–132 (pozn. red.).

společnosti, a jak je vyřešit, případně jim zabránit. To je cíl, který si Hroch neklade, i když si myslím, že pomocí jeho metody by zkoumání krizí mohlo být přinejmenším hlubší.

Na úplný závěr se Diamond přimlouvá za studium dějin. Budoucnost sice na jeho základě nelze předvídat, ale přesto nám může poskytnout určitá poučení týkající opakujících se situací. Kromě toho, ať chceme nebo nechceme, minulost ovlivňuje chování lidí především prostřednictvím tradic, kultury a navyklého chování.

Nejsem si úplně jistá, zda a nakolik se dá věřit Diamondově analogii mezi chováním jednotlivce a národa. Sám ji však v podstatě považuje za hypotézu, kterou je třeba ještě prověřit. Nicméně jeho důrazná výzva ke studiu dějin, které

může přinést i nějaké praktické důsledky ve formě poučení o určité podobnosti některých situací ve společnosti a možných následků postupů při jejich zvládnání, není k zahoezení. Jak sám Diamond píše, jeho kritici mu mohou sice říci, že upozorňuje na pouhé banality, ale „je nepopíratelné, že ony ‚samozřejmé‘ podmínky byly často ignorovány a ani dnes tomu není jinak. V minulosti za takové opomíjení ‚samozřejmých‘ požadavků“ zaplatilo životy příliš mnoho lidí (s. 369). Mám-li si tedy vybrat mezi tvrzeními „dějiny nás učí pouze tomu, že se z nich nikdy nikdo nepoučil“ a „kdo zapomíná na svou minulost, je odsouzen k tomu, aby ji prožil znovu“, hlasuji pro to druhé. I když se podmínky našeho života v čase mění, z minulosti zůstává přesto mnoho, co by pro nás mohlo být užitečné.

doc. PhDr. Ivana Holzbachová, CSc.

Brno, Česká republika

ivana.holzbachova@seznam.cz

Toto dílo lze užit v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.